

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНО И СРАВНИТЕЛНО ПРАВО“

СТОЯН ПАНТЕЛЕЕВ МЕМЦОВ

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА
МЕЖДУНАРОДНОПРАВНИЯ СТАТУС НА
КОСОВО

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по специалност
„Международно право и международни отношения“

Научен ръководител: проф. д.ю.н. Надя Бояджиева

Пловдив, 2017 г.

Въведение

На 17 февруари 2008 г. Косово обяви своята независимост и заяви претенциите си да се превърне в пълноправен член на международната общност. По този начин, наред със съществуващите сериозни проблеми в съвременната политическа история на Западните Балкани, възникнаха и множество нови проблеми от различно естество. Поради твърдото противопоставяне на обявената от Косово независимост от страна на Сърбия и отказа ѝ да признае отделянето, и с оглед на множеството бързи признавания от страна на отделни държави, естествено възникна въпросът за международноправния статус на Косово. Държава ли е Косово? Ако не е държава, какъв е неговият статус? Съответства ли с международното право декларацията за независимост на Косово и законно ли е едностранното му отделяне? Това са все въпроси, които поставят с основание юристите в областта на международното публично право. Девет години след обявяването на независимостта обаче все още в доктрината няма консенсус по основните проблеми, свързани със статуса на областта. За постигането на такъв консенсус не допринесе и съвещателното мнение на Международния съд от 22 юли 2010 г. относно съответствието с международното право на едностранната декларация за независимост на Косово, което до известна степен повече обърка изследователите на проблема, отколкото да разясни същия.

Всъщност проблемът за международноправния статус на Косово възникна с обявяването на независимостта на 17 февруари 2008 г., но предпоставките за същия се коренят в историческото развитие на областта през предходното столетие. Особено важно за изясняването на проблемните въпроси в случая с Косово е да се познават именно политическите и социално-икономическите процеси в областта през този период и най-вече през последните три десетилетия на XX век. Ето защо всяко изследване на международноправните проблеми на статуса на Косово неизбежно включва и запознаване с историческия контекст на събитията, съответно е налице определен момент на интердисциплинарност. В правната литература по проблема почти винаги се съдържа в резюмиран вид историческата фактология на събитията.

От особено значение за темата на дисертацията е и изследването на правните аспекти на интервенцията на НАТО срещу Съюзна република Югославия (СР Югославия) през 1999 г., както и правната рамка, съгласно която се управлява областта от международната администрация в периода 1999-2008 г. Тези аспекти оказват

значение за крайните изводи по някои от проблемите на статуса на Косово, които са обект на настоящото изследване.

В правната литература по проблема е трудно да се открият категорични изводи относно статуса на Косово. Повечето автори избягват категоричните заключения и често си оставят вратичка за „бягство“ от тълкуване в конкретен смисъл на казаното или написаното. Това се дължи най-вече на сериозната политическа деликатност на проблема за статуса. В тази връзка случаят с Косово притежава наистина уникални особености, съчетани по рядко срещан начин. Макар че често се определя като последната глава от драматичното разпадане на Социалистическа федеративна република Югославия (СФР Югославия), случаят с Косово се различава по доста критерии от създаването на новите държави вследствие на разпадането на Федерацията, когато почти не възникват проблеми относно статуса на последните. Същите са универсално признати в рамките на 2-3 години от обявяването на независимостта си и бързо биват приети в ООН (с изключение на Съюзна република Югославия, но по други причини). При Косово обаче е налице едно продължително противопоставяне на неговата държавност от две от държавите постоянни членки на Съвета за сигурност на ООН – Русия и Китай, което е основен фактор за невъзможността Косово да стане член на ООН и въпросът за статуса да бъде разрешен окончателно.

Продължаващата толкова дълго неяснота относно международноправния статус на Косово като цяло е нежелано явление. Отделянето на Косово обаче не е уникален случай в прецедентния смисъл на думата и основните проблеми на статуса му от международноправна гледна точка подлежат на анализ. Първият такъв проблем е свързан с въпроса доколко Косово е ефективна общност, т.е. доколко покрива традиционните критерии за държавност, основани на принципа на ефективността – постоянно население, определена територия, ефективно правителство, способност да влиза в отношения с други държави и независимост във вътрешните и външните си дела.

Още по-проблематичен е въпросът за съответствието на отделянето на Косово с нормите на международното право. Тук се засягат въпроси, които са все още спорни в доктрината, като правната природа, обхвата и характера на правото на самоопределение, съществуването в позитивното международно право на право на едностранно отделяне и законността на създадените вследствие на нарушаване на императивни норми на общото международно право (*ius cogens*) ситуации.

Друг основен проблем е свързан с признаването на Косово и ефекта от това признаване върху неговия международноправен статус. Не ми е известен друг подобен случай в ерата на ООН, при който международната общност да е толкова разделена по отношение на статуса на една отделила се общност и това разделение да продължава близо десетилетие. В повечето случаи отделилата се общност или бързо бива универсално призната и приета в ООН, или остава универсално непризната, което има правопрепятстващо действие по отношение на нейната международна правосубектност. Към март 2017 г. Косово е признато от 111 държави членки на ООН, което по-скоро усложнява проблема със статуса, отколкото да го разрешава.

Не на последно място, за Косово са налице множество пречки пред присъединяването му към ООН и другите големи регионални международни организации. Проблемът идва не от невъзможността на Косово да покрие материалноправните критерии за членство в съответната организация, а от процесуалните изисквания, които или предвиждат единодушие на всички държави членки за приемане на нов член (Европейски съюз и НАТО), или изискват определено квалифицирано мнозинство от държавите членки (Съвета на Европа), като в някои случаи е налице и допълнително изискване за единодушие на държавите, имащи специално положение в конкретната организация, какъвто е случаят с ООН. Присъединяването на Косово към ООН или някоя от големите регионални международни организации би изяснило окончателно въпроса за международноправния му статус, поради което проблемите, които стоят пред това присъединяване също следва да се включат в изследването.

Актуалност на изследването

Актуалността на дисертационното изследване се определя от обекта, предмета, целта и задачите на разглежданата проблематика. Материята е от важно теоретическо и практическо значение. Събитията, довели до възникване на проблема за статуса на Косово, са значително скорошни. От друга страна отделни аспекти на този статус са все още неясни и е необходимо да бъдат изяснени. Изследването е актуално не само поради конкретните особености на случая с Косово, а и поради факта, че теоретичните въпроси на възникването на нови държави чрез едностранно отделяне без съгласието на териториалния суверен продължават да са изключително актуални. Факт е, че през последните години само в Черноморския регион възникнаха чрез едностранно отделяне

няколко претендиращи да са държави общности. Други *de facto* отделили се общности продължават вече десетилетия да съществуват без малко или много изяснен международноправен статус. В тази връзка е полезно да се изследва мястото на Косово сред всички тези спорни ситуации, и доколко неговият случай е по-различен.

Темата на изследването е актуална и от гледна точка на продължаващите опити за постигане на споразумение между Белград и Прищина. Статусът на Косово не е статично понятие, а следва да се разглежда в динамиката на политическите събития в региона. От друга страна все още един значителен брой от държави членки на ООН не са взели решение по въпроса дали да признаят Косово или не. Следователно, въпросът за статуса е открит и продължава да е актуален.

Предмет

Дисертационният труд включва изследване на въпросите за международноправния статус на едностранно отделили се общности, правните норми и принципи, които регулират (ако регулират) този процес, механизмите и формите на едностранното отделяне, както и традиционните и съвременните критерии за държавност. Предмет на изследването е и конкретното приложение на установените международноправни принципи и норми към случая с Косово.

Цел

Целта на дисертационния труд е да се изследва въпросът за международноправния статус на Косово като се изяснят отделните аспекти, включени в проблема, както и като се вземе предвид развитието на международното публично право по отношение на тези отделни аспекти.

Научно-изследователски задачи

Посочената по-горе цел на дисертационното изследване определя и неговите задачи. Те са следните:

- да разгледа историческите причини за възникване на проблема за международноправния статус на Косово;
- да идентифицира традиционните и съвременните критерии за съществуване на държавата, както и да определи доколко създаването на държавата се регулира от нормите на международното право;

- да определи доколко Косово покрива критериите за държавност, основани на принципа на ефективността;

- да анализира правната природа, характера и обхвата на правото на самоопределение и упражняването на външния му аспект чрез отделяне;

- да изследва съществуването или не в позитивното международно право на право на компенсаторно отделяне и доколко същото може да се приложи към отделянето на Косово;

- да идентифицира правните последици за статуса на ефективни общности, създадени вследствие на нарушаване на императивни норми на общото международно право и в частност вследствие на незаконна употреба на сила, като въз основа на този анализ да определи последиците за статуса на Косово от употребата на сила от страна на НАТО срещу СР Югославия;

- да разгледа правния ефект за статуса на Косово от получените международноправни признавания;

- да установи проблемите и перспективите пред членството на Косово в ООН и в някои от големите регионални международни организации.

Методи на изследването

В дисертационния труд са използвани различни научно-изследователски и методологически подходи, които са необходими поради широкообхватния и интердисциплинарен характер на разглеждания проблем. Методиката на изследване включва нормативния, историческо-хронологичния, логическо-аналитичен и системен подход, подкрепени където е необходимо от сравнителноправен анализ. Анализът на международноправните източници по темата е основан на традиционните методи на анализ на правни документи. Проблемите са анализирани както от теоретичен аспект, така и въз основа на конкретиката на косовския случай, като са направени съответните изводи и обобщения.

Научна новост на труда

Дисертацията е първото цялостно изследване в българската правна литература на проблемите на международноправния статус на Косово. Отделни въпроси на този статус са изследвани и от други автори, но за пръв път е налице структуриран цялостен анализ на отделните аспекти на проблема, които са подредени в логическа

последователност. Част от теоретичните изследвания се основават на написаното в доктрината до момента, но новост представлява конкретното им отнасяне и прилагане към случая на Косово, за да се постигнат поставените цели и да се отговори на поставените задачи. Друга част от теоретичните изследвания представляват новост за българската международноправна литература, като например анализът на съществуването в международния обичай на право на компенсаторно отделяне и определянето на отделните критерии за допустимост на същото, направено в Трета глава. За изцяло нов момент считам и анализът на проблемите и перспективите пред членството на Косово в ООН и някои от големите регионални международни организации, както и последиците за статуса на Косово от едно такова членство.

Практическо значение

Изводите, направени в дисертационния труд могат да бъдат използвани при по-нататъшното изучаване на проблемите на международноправния статус на Косово. Същите могат да служат и като наръчник при необходимостта от взимане на конкретни решения във връзка с отношенията на България със съседните държави по проблемите на региона, включително и във връзка с евроинтеграцията на Западните Балкани. Направените изводи могат да бъдат използвани и като аргумент при сравняването на отделянето на Косово с други на пръв поглед подобни ситуации в региона.

Обем и структура

Обемът и структурата на дисертацията отразяват нейното съдържание. Същата се състои от увод, изложение в пет глави, заключение, списък с библиография и две приложения. Всяка глава включва отделни раздели, подраздели и понякога подточки. Основното съдържание на труда е 365 страници, като заедно със заглавната страница, съдържанието и списъка с библиографията общият обем е 387 стандартни машинописни страници.

Кратко съдържание на труда

В **увода** към труда са посочени основните научно-изследователски цели и предмет на изследването, отбелязана е неговата актуалност на фона на съвременното развитие на международното публично право.

Първа глава е озаглавена „Косово: историческа, политическа и правна рамка”. Историческото развитие, социалните и демографските специфики на Косово не са предмет на дисертацията. Познаването им обаче е необходима предпоставка, за да се разберат правилно причините за сръбско-албанския антагонизъм в региона, довел до политическата криза, хуманитарната катастрофа и военната намеса на НАТО в края на 90-те години на ХХ век, както и до едностранното обявяване на независимост на Косово през 2008 г. Следователно познаването на основни факти от историята на страната допринася за разбирането на спецификите на Косово. В този смисъл проблемът за международноправния статус на Косово, анализиран подробно в следващите глави от дисертацията, не е правна абстракция и не съществува във вакуум, а произтича от сложните правно-политически, социално-икономически, етнически и идеологически взаимоотношения между албанците и сърбите в тази част на Балканския полуостров. Без познаването на историята на тези взаимоотношения, би било трудно да се разберат причините, довели до настоящото *status quo* в Косово.

Анализът на проблемите на косовския статус, включително на неговата предполагаема държавност, легитимността на упражняването на правото на самоопределение чрез отделяне на косовските албанци, законността на хуманитарната интервенция на силите на НАТО и значението на международноправното признаване на косовската държавност от голяма част от държавите членки на ООН, неизбежно се опира на събитията от близкото и по-далечното минало в региона. Същите са взаимосвързани и всъщност представляват фактите и обстоятелствата, въз основа на които следва да се правят правните изводи по проблемите на международноправния статус на Косово.

В крайна сметка, обявената на 17 февруари 2008 г. независимост едва ли би могла да бъде осъществена ако територията на Косово не бе поставена под международно управление, по време на което са създадени публичните институции и властови структури на косовските албанци, и ако вследствие на приемането на Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност на ООН Сърбия (тогава все още част от СР Югославия) не бе загубила ефективния контрол над Косово. Без тези фактори декларацията за независимост едва ли щеше да срещне такава международна подкрепа и най-вероятно би последвала съдбата на обявената през 1991 г. независимост, призната единствено от Албания.

От своя страна Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност на ООН е приета вследствие на намесата на НАТО срещу СР Югославия през пролетта на 1999 г. с цел предотвратяване на хуманитарната катастрофа и потенциалното етническо прочистване в Косово. Самата криза в Косово през 90-те години на XX век, създаването на паралелните държавни структури на косовските албанци и преминаването от пасивна към въоръжена съпротива след създаването на Армията за освобождение на Косово (АОК) са следствие не само на започналия процес на разпадане на СФР Югославия, но и в частност на силното ограничаване на косовската автономия от страна на властта в Белград в края на 80-те години на XX век.

Албанско-сръбският антагонизъм в Косово, който не е характерен за османския период, възниква след присъединяването на областта към територията на Сърбия след Балканските войни от 1912-1913 г. и се проявява по различен начин: от мирни протести срещу политиката на асимилация, колонизация и дискриминация срещу албанците от страна на Белград, до открита въоръжена съпротива през определени периоди между 1920 г. и 1990 г. Установяването на сърбите и албанците на територията на Косово пък е процес, който започва още през Средновековието.

Ето защо, гореописаните процеси следва да се проследят накратко. Този исторически и правно-политически очерк служи като необходимо въведение и без него основната част от анализа в дисертацията би бил трудно разбран, а изводите, до които съм достигнал, трудно обяснени. Този исторически и правно-политически очерк е предмет на изложението в Първа глава.

В **Раздел 1.2.** са разгледани историческите предпоставки за възникването на косовския проблем такъв, какъвто го познаваме днес. Посочени са основните моменти от възникването на самото политико-географско понятие Косово и неговото историческо развитие до Балканските войни от началото на XX век. След това е проследено развитието на региона от присъединяването му към Сърбия вследствие на Балканските войни от 1912-1913 г. до разпадането на СФР Югославия в началото на 90-те години на XX век. Обърнато е внимание на неуспешните опити на политическия елит на Косово да промени статуса на областта чрез мирни средства през последното десетилетие на XX век, създаването на паралелни държавни структури на косовските албанци, създаването на Армията за освобождение на Косово (АОК) и преминаването към въоръжена съпротива, последвалите репресии от страна на сръбските власти, провалените преговори в Рамбуйе и военната намеса на НАТО през 1999 г., довела до

прекратяване на конфликта и изтегляне на сръбските военни и полицейски части и гражданска администрация от Косово.

Раздел 1.3. е посветен на правните и политическите предпоставки за обявяването на независимостта на Косово. Конкретно внимание е отделено на приемането на Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност на ООН, установяването на международна гражданска и военна администрация в областта, осъществявана съответно от УНМИК и КФОР, създаването на временните органи за самоуправление на Косово, изработването на „Плана Ахтисаари“ и провалът на преговорите за бъдещия статус на областта.

В **Раздел 1.4.** е разгледано самото обявяване на независимостта на 17 февруари 2008 г. и последвалите политически реакции. Обърнато е внимание и на съвещателното мнение от 22 юли 2010 г. на Международния съд по въпроса за съответствието с международното право на едностранната декларация за независимост на Косово и на реакциите след постановяването му, но неговото значение по отношение на основните проблеми на международноправния статус на Косово е анализирано в следващите глави.

В края на тази глава са направени основните изводи от изложеното. Тя има за предназначение да представи общата фактология по възникването, развитието и кулминацията на косовския проблем и поради това е необходима за цялостното разбиране на достигнатите в следващите глави изводи, а без нея на настоящия труд биха липсвали пълнота и завършеност.

Във **Втора глава** „Косово като ефективна общност“ се поставя началото на същинския правен анализ на проблемите на международноправния статус на Косово. В нея се поставя въпросът доколко Косово покрива традиционните критерии за държавност, основани на принципа на ефективността. За да се отговори на този въпрос, са идентифицирани традиционните и съвременните критерии за съществуване на държавата, като е потърсен отговор на въпроса доколко създаването на държавата се регулира от нормите на международното право. Впоследствие достигнатите резултати са приложени към конкретиката на косовския случай с цел да се отговори на поставената задача.

Раздел 2.2. разглежда проблема за държавата като субект на международното публично право. Посочени са първите опити за дефиниране на съвременното понятие за държавата от авторите от школата на естественото право като Хуго Гроций и

Франсиско де Витория. За тях обаче дефинирането на държавата не е от първостепенно значение, тъй като те считат, че съществуването на държавата е видно от само себе си.

Едва авторите от школата на позитивизма започват да определят държавата чрез нейни задължителни и присъщи ѝ елементи. В края на XIX и началото на XX век в международноправната доктрина са правени множество опити за посочване на обективни критерии за съществуването на държавата и то на такива, които са специфични само за държавите. Голямото разнообразие на предлаганите варианти говори само по себе си за сложността на проблема. Едно от най-влиятелните и често цитирани предложения е това на пишещия в края на XIX век немски юрист Георг Йелинек, т.нар. „доктрина за трите елемента“. Според него държавата трябва да притежава три елемента: територия, население и публична власт.¹ Подобни критерии за държавност сочат и други позитивисти от периода като Джеймс Лоримър², Жорж Сел³, Хол⁴, Лаутерпахт⁵ и др., като общото е, че предлаганите критерии са свързани с концепцията за ефективния контрол (ефективна власт) върху определена територия и население, от наличието на който произтича правният статус на съответната общност, без да се вземат предвид други критерии като степента на цивилизованост на новата държава, законността на нейното възникване, политическата ѝ система и пр.

Проблемът за определянето на критериите за държавност обаче не е в липсата на академични източници. По-скоро той се състои в липсата на международноправни източници.

Един от малкото такива източници е Конвенцията за правата и задълженията на държавите от 1933 г., по-известна като Конвенцията от Монтевидео⁶, чл. 1 от която гласи:

---

¹ Jellinek, G., *Allgemeine Staatslehre*, Berlin, 1905, p. 137, цит. по Vidmar, J., *Territorial Integrity...*, op. cit. *supra* note 84, p. 700.

² Lorimer, J., *The Institutes of the Law of Nations*, Edinburgh and London: William Blackwood & Sons, 1883.

³ Scelle, G., *Precis de Droit des Gens: Principes et Systematique*, Paris: Recueil Sirey, 1932.

⁴ Hall, W., *A Treatise of International Law*, Oxford: Clarendon Press, 1924.

⁵ Lauterpacht, H., *Recognition in International Law*, Cambridge University Press, 1947.

⁶ Конвенцията за правата и задълженията на държавите е подписана на 26 декември 1933 г. в Монтевидео по време на Седмата международна конференция на американските държави. Влиза в сила на 26 декември 1934 г. и към момента е ратифицирана от САЩ и 15 латиноамерикански държави (Бразилия, Венецуела, Гватемала, Доминиканската република, Еквадор, Колумбия, Коста Рика, Куба, Мексико, Никарагуа, Панама, Салвадор, Хаити, Хондурас и Чили). Въпреки регионалния си характер и малък брой на държавите страни по Конвенцията, нейните разпоредби са придобили статус на международно обичайно право, а дефиницията на държавността в чл. 1 се използва почти по рефлекс в международноправната литература.

„Държавата, като субект на международното право, притежава следните характеристики: (а) постоянно население; (б) определена територия; (в) правителство; и (г) способността да влиза в отношения с други държави.“

Тези разпоредби, по-известни като критериите от Монтевидео, са придобили статус на обичайно международно право. Самата конвенция е продукт на своето време, а посочените в нея критерии за държавност се основават на принципа на ефективността, залегнал в правната доктрина от края на XIX и началото на XX век.

Въпреки че са обект на някои критики в доктрината, критериите от Монтевидео заемат видно място в усилията на учените да дефинират държавността. Заедно с някои допълнителни критерии, изведени от международноправната литература, и основаващи се на принципа за ефективността на държавата, критериите от Монтевидео са определени като традиционните или класическите критерии за съвременната държавност. В тях са уловени основните елементи, без които една държава няма да може да функционира ефективно. Ето защо съдържанието на класическите критерии за държавност е обект на анализ в дисертацията.

Изискването за **постоянно население** като критерии за държавност поставя най-малко въпросителни с оглед на практиката. Важното е това население да е постоянно обитаващо конкретната територия (пример в обратното са номадските народи), а неговата малобройност не може да се отрази негативно на преценката дали критерият за постоянно население е налице във всеки конкретен случай. Въпросът за националността или гражданството на населението на държавата също е правно ирелевантен по отношение на съществуването на критерия постоянно население.

Критерият **определена територия** също рядко създава проблеми. Липсва правило, което да установява минимален размер на тази територия, като практиката показва, че държавите могат да заемат изключително малка площ без това да поставя под съмнение тяхната държавност. Също така липсва изискване територията на държавата да е непрекъсната. Фрагментацията на държавната територия сама по себе си не е определяща за основателността на претенцията за държавност. По думите на Кроуфърд „суверенитетът се проявява във всякакви форми и размери.“⁷ Граничните спорове и неопределеността на границите на държавата също не влияят на наличието на държавността. Тази позиция е потвърдена и от Международния съд на ООН:

---

⁷ Crawford, J., *The Creation of States in International Law*, 2nd ed., Oxford, Oxford University Press, 2007, p. 47.

„Не съществува правило, което да изисква сухоземните граници на една държава да са напълно очертани и определени и често на различни места, и за дълги периоди те не са...“⁸

Следователно дори съществен граничен или териториален спор с новата държава не е достатъчен, сам по себе си, да постави нейната държавност под въпрос. Единственото изискване е държавата да притежава определена постоянна територия, управлявана ефективно.

Ето защо от съществена важност е критерият **правителство**, който следва да се разбира като ефективно управление и контрол над територията и населението от страна на публична власт. Изискването държавата да притежава ефективно правителство се счита за централен критерий за държавността. Ефективното правителство предполага съществуването на политически и административни органи, способни да поддържат законовия ред в съответната държава. В този смисъл липсата на ефективно правителство би била пречка пред завоюването на държавността, а дори когато последната е вече утвърдена, продължителната липса на ефективно правителство би довела в един момент до изчезването на конкретната държава като субект на международното публично право. И въпреки че през втората половина на XX век този критерий за държавност е значително занижен, най-вече при новообразуваните държави вследствие на деколонизацията и на разпадането на социалистическите федерации в Източна Европа, ефективното правителство остава важен елемент на държавността.

Четвъртият критерий от Монтевидео е **способността за влизане в отношения с други държави**. Това изискване е обект на множество критики в доктрината. Някои автори считат, че тази способност не е задължителен и необходим критерий за държавност, тъй като той не е изключителен прерогатив на държавите. Международните организации, отделните съставни единици на някои федерални държави и други правни субекти също притежават способността да влизат в отношения с други държави. Други пък считат, че тази способност е по-скоро последица от държавността, а не неин критерий, като освен това тя не е постоянна, а зависи от конкретната ситуация в отделните държави. Въпреки това критерият способност за влизане в отношения с други държави все още се използва като индикация за

---

⁸ *North Sea Continental Shelf*, Judgment, ICJ Reports, 1969, p. 3, para. 46.

ефективността на новата държава в международните отношения, като е трудно да си представим как една държава може да съществува без да притежава тази способност.

Отделно от изброените в Конвенцията от Монтевидео критерии за държавност, правната доктрина е извела по тълкувателен път още един критерий – **независимост**. Ако една общност не е политически или икономически независима, тя не би могла да действа пълноценно на международната сцена и би била зависима от волята на друга или други държави. Независимост съдържа два елемента: (1) отделното съществуване на общността в относително постоянни граници; (2) неподвластност на общността от волята на друга държава или група от държави, т.е. да „няма над себе си друга власт освен тази на международното право“.⁹ Тази независимост обаче може да се извява по различен начин. Възможно е една общност, макар и формално да не е независима, на практика да действа със значителна свобода и във вътрешните, и във външните си работи. От друга страна, една формално независима общност може на практика да се намира под ръководството на друга държава до такава степен, че формалната и независимост да е станала безпредметна и безсмислена. Така Кроуфърд различава два вида независимост като критерий за държавност: формална и реална (фактическа).¹⁰ За да съществува една държава като субект на международното публично право, тя трябва да бъде и формално, и фактически независима.

В **Раздел 2.3.** от дисертацията гореустановените критерии за държавност са приложени към косовския случай, за да се отговори на въпроса доколко Косово покрива тези критерии, съответно представлява ефективна общност.

Като цяло наличието на критериите **постоянно население** и **определена територия** не създават проблеми. Населението на Косово към 2011 г. е малко под 2 млн. души, от които над 90% са етнически албанци, а сърбите са под 6%. Въпреки значителните размествания на населението в Косово в определени моменти от историята му, включително и значителната емиграция през последните години, няма спор, че Косово притежава постоянно население, покривайки по този начин първия критерий за държавност съгласно Конвенцията от Монтевидео.

Изискването за **определена територия** също не е под въпрос при Косово. Тази територия съответства на границите на Косово като автономна област в СФР Югославия, СР Югославия и Сърбия съгласно техните конституции от 1945 г. до сега.

---

⁹ *Austro-German Customs Union Case*, Permanent Court of International Justice, Ser. A/B, № 41, pp. 57-58.

¹⁰ Crawford, J., *The Creation of States...*, op. cit., *supra* note 7, pp. 67-89.

В границите на тази територия действа временната администрация на ООН след 1999 г. и по отношение на тази територия е обявена независимостта на Косово. В тези граници Косово е признато за независима държава от 111 държави членки на ООН. От друга страна, както бе посочено по-горе, нито претенцията на Сърбия по отношение на територията на Косово, нито възможни гранични спорове със съседните държави (каквито всъщност не са налице), могат да се отразят на факта на притежаване на определена територия от страна на Косово като критерий за държавност. Ето защо може да се приеме за безспорно, че Косово притежава определена територия.¹¹ Тази територия е компактна, с ясно определени граници и, с изключение на някои северни общини, населени с етнически сърби, върху нея и нейното население се упражнява публична власт от правителството в Прищина.

Далеч по-спорен в въпросът доколко тази публична власт представлява **ефективно правителство** като критерий за държавност. Особено силни са критиките относно ефективността на косовското правителство в първите години след обявяването на независимостта. На първо място, следва да уточним, че Косово разполага с достатъчно ясно структурирана публична власт, съгласно своята конституция. Критерият правителство обаче изисква не само съществуването на последното като формална власт, но и ефективното упражняване на тази власт над съответната територия и население, независимо от волята на другите държави, включително и от тази на предишния суверен.¹²

По отношение на независимостта на косовското правителство спрямо Сърбия не възникват сериозни спорове. Въз основа на Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност на ООН Белград загуби ефективния си контрол над Косово. От създаването на УНМИК през 1999 г. Сърбия не е упражнявала смислена публична власт над територията на Косово, въпреки че продължава да претендира за упражняването на суверенни права там. В малкото случаи, в които такава публична власт е упражнявана, това е ставало със съгласието на косовските власти. Ефективността на косовското правителство и независимостта му спрямо Сърбия бе затвърдено с подписването на Първото споразумение за нормализиране на отношенията между Белград и Прищина на

---

¹¹ Територията на Косово е с площ от 10 887 кв.км, което би го наредило на 161-во място сред държавите членки на ООН, веднага след Ямайка и преди Ливан.

¹² Вж. *Aaland Islands Case*, League of Nations Official Journal, October 1920, 3, p. 7, където Комисията на юристите отбелязва, че Финландия не може да се счита за постигнала държавност „докато не се създаде стабилна политическа организация и докато публичните власти не станат достатъчно силни, за да се наложат над цялата територия на държавата без помощта на чуждестранните войски.“

19 април 2013 г., по силата на което съществуващите до този момент властнически институции на сърбите в Северно Косово бяха инкорпорирани в рамката на централното правителство и по този начин се консолидира ефективността на правителството в Прищина по отношение на цялата територия на Косово.

За да е налице ефективно правителство като критерий за държавност обаче, същото трябва да е независимо не само по отношение на предишния суверен, но и по отношение на всяка друга държава или организация. Тъй като Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност на ООН остава в сила и след обявяването на независимостта (резолюцията може да бъде отменена само по решение на Съвета за сигурност на ООН¹³), международната администрация на територията на Косово все още е налице. В тази връзка са и най-сериозните аргументи на авторите, които смятат, че Косово няма ефективно и независимо правителство. Някои от тях смятат, че правителството на Косово е зависимо от международното присъствие и не би могло да функционира без него. Интересното е, че повечето от мненията в този смисъл са изразени в първите години след обявяването на независимостта, когато нуждата от продължаващото международно присъствие в Косово е била наистина по-голяма. Практиката обаче показва една постоянна тенденция на намаляване на ролята на международната общност в управлението на Косово и поемане от правителството в Прищина на основните функции на публичната власт в областта, както по отношение на вътрешното управление, така и по отношение на външните работи.

Както посочихме вече, изискванията за ефективност на едно правителство предполагат същото да контролира най-общо територията си, изключвайки чужда намеса, да поддържа определено ниво на ред и законност и да е изградило ефективни държавни институции. Фактът, че в осъществяването на управлението на територията и населението си косовското правителство е подпомагано от международната администрация не го прави по-малко ефективно. Напротив, самото присъствие на тази администрация в управлението на Косово води до по-бързото изграждане на институциите на публичната власт и на върховенството на закона. Отделно от това, следва да се има предвид, че международната общност е поканена да остане в Косово и да продължи да подпомага сигурността и управлението на територията от самите

---

¹³ Вж. Резолюция 1244 от 10 юни 1999 г. на Съвета за сигурност на ООН, пар. 19: „[Съветът за сигурност] реши международното гражданско и полицейско присъствие да бъде установено за първоначален период от 12 месеца, който ще бъде продължаван след изтичането му, докато Съветът за сигурност не реши друго.“

косовски власти, докато последните са способни да поемат пълната отговорност за управлението си. Тази практика е в съгласие с международната такава. Ето защо, присъствието на международната общност в управлението на Косово не може да доведе до липса на ефективно и независимо правителство като критерий за държавност. С оглед на изложеното до тук можем да заключим, че косовското правителство упражнява публична власт над територията и населението на Косово независимо от волята на Сърбия, ООН, Европейския съюз или която и да е друга държава или организация. Следователно Косово покрива и третия класически критерий за държавност.

По отношение на наличието на критерия **способност за влизане в отношения с други държави** при Косово също са налице противоречиви мнения. Като цяло авторите, които оспорват покриването от страна на Косово на критерия правителство, считат, че именно поради тази причина (липсата на ефективно правителство) Косово не може да демонстрира способността да влиза в отношения с други държави, тъй като много от неговите институции разчитат на чуждестранното присъствие, съответно не могат да обвържат Косово в международните му отношения. Реалността обаче е друга.

До края на март 2017 г. Косово е признато за държава от 111 държави членки на ООН. Отделно от това Косово е установило официални дипломатически отношения със 79 от тези държави, поддържайки посолства в столиците на 24 от тях.¹⁴ Двадесет и една държави членки на ООН пък имат свои посолства в Прищина.¹⁵ На 29 юни 2009 г. Косово се присъедини към Международния валутен фонд и Световната банка, като по този начин се интегрира в международната финансова система. Всичко това следва да покаже, че Косово притежава демонстрирана способност да влиза в отношения с други държави и международни организации. Ето защо, покриването на четвъртия критерий за държавност съгласно Конвенцията от Монтевидео от страна на Косово е безспорно.

Повече спорни моменти съществуват по отношение на покриването от страна на Косово на критерия **независимост**. Както посочихме по-горе, за да е налице този критерий, предполагаемата държава трябва да е едновременно формално и реално

---

¹⁴ Държавите, в които Косово има посолство са Австралия, Саудитска Арабия, Канада, Швейцария, Черна гора, Великобритания, Белгия, Холандия, Япония, Швеция, Панама, Чехия, Австрия, България, Франция, Германия, Унгария, Италия, Хърватска, Република Македония, Албания, Словения, Турция и САЩ.

¹⁵ Това са Албания, САЩ, Австрия, България, Хърватска, Чехия, Финландия, Франция, Германия, Унгария, Италия, Люксембург, Република Македония, Черна гора, Холандия, Норвегия, Словения, Швеция, Швейцария, Турция и Великобритания.

(фактически) независима. В конкретния случай публичната власт в Косово се упражнява от правителството в Прищина и от другите държавни институции съгласно косовската конституция, което сочи на наличие на формална независимост. Много автори обаче считат, че в случая с Косово липсва реална независимост като критерий за държавност поради (както е и в случая с критерия правителство), наличието на международна администрация и чуждестранни войски на неговата територия. В отговор на този аргумент могат да се посочат вече наведените съображения относно независимостта на косовското правителство и най-вече факта, че е налице една постоянна тенденция на намаляване на ролята на международната общност в управлението на Косово и поемането от правителството в Прищина на основните функции на публичната власт на територията, както по отношение на вътрешното управление, така и по отношение на външните работи. В случая е видно, че чуждестранната администрация е в Косово с цел подпомагане на изграждането на стабилни институции и стабилна публична власт. Замисълът на тези институции е те да бъдат временни, а не такива с постоянен мандат.

При тази ситуация в Косово не може да се направи извод, че чуждестранният контрол е толкова широкообхватен, системен и постоянен, че да има за последица дерогиране на реалната независимост на Косово. Точно обратното. С времето намесата на чуждестранната администрация в Косово върху дейността на публичната власт е все по-ограничена, епизодична и е концентрирана в специфични области, като например поддържането на сигурността. Ето защо, при наличието едновременно на формална и реална независимост, можем да приемем, че Косово покрива и петия класически критерий за държавност.

От направения във Втора глава анализ се достига до **извода**, че Косово е държава, доколкото покрива класическите критерии за държавност съгласно Конвенцията от Монтевидео и обичайното международно право. И въпреки че продължаващите преговори със Сърбия по отношение на международноправния статус на Косово могат да доведат (малко вероятно по мое мнение) до различен резултат, изглежда, че Косовската независимост е не само жизнеспособна, но и необратима.

Покриването от една общност на традиционните критерии за държавност, основани на принципа на ефективността, обаче не води автоматично до превръщането на въпросната общност в държава. Съществуват достатъчно примери за ефективни общности, при които са налице традиционните елементи на държавността, основани на

принципа на ефективността, които общности обаче не успяват да постигнат статус на държави и остават универсално непризнати като такива. Следователно са налице и други елементи, регулиращи възникването на държавата. Такъв елемент е законността или легитимността на създаването на предполагаемата държава от гледна точка на нормите на международното право. Съответствието на едностранното отделяне на Косово с тези норми е предмет на изследване в **Трета глава** „Косово, правото на самоопределение и едностранното отделяне.

В **Раздел 3.2.** са изследвани теоретичните аспекти на правото на самоопределение на народите. Най-напред е проследено **историческото развитие на правото на самоопределение** от зараждането на някои от неговите аспекти по време на Американската и Френската революции от последната четвърт на XVIII век до началото на Първата световна война. Именно в края на последната идеята за самоопределението започва да се оформя като ръководен принцип в международните отношения. Основен принос за това имат политико-философските идеи на водача на социалистическата революция в Русия Владимир Ленин¹⁶ и на американския президент Удроу Уилсън.¹⁷ Въпреки че двамата са представители на различни политически идеологии и двамата допринасят значително за развитието на обхвата и съдържанието на правото на самоопределение. Въпреки това в периода между двете световни войни правото на самоопределение не е прието като международноправна норма, а е със статус на важен политически принцип.

Едва в десетилетията след края на Втората световна война правото на самоопределение започва да се възприема като норма на позитивното международно право. За това допринася най-вече неговото инкорпориране в Устава на ООН, но за окончателното затвърждаване на правния статус на правото на самоопределение като правна норма след 1945 г. основна роля играе Общото събрание на ООН, което в множество свои резолюции и декларации доразвива съдържанието и обхвата на този принцип, като най-основните документи в тази връзка са Декларацията за предоставяне на независимост на колониалните страни и народи, приета с Резолюция 1514 (XV) на Общото събрание на ООН от 14 декември 1960 г., Декларацията за принципите на международното право относно приятелските отношения и сътрудничество между държавите в съответствие с Устава на ООН (Декларация относно приятелските

---

¹⁶ Вж. Ленин, В. За правото на нациите на самоопределение. – В: Ленин, В. Избрани съчинения. Том 25. София: Партиздат, 1981.

¹⁷ Вж. Четиринадесетте точки на Уилсън, изложени в реч пред Конгреса на САЩ на 8 януари 1918 г.

отношения), приета с Резолюция 2625 (XXV) на Общото събрание на ООН от 24 октомври 1970 г., както и Международният пакт за граждански и политически права и Международният пакт за икономически, социални и културни права, приети от Общото събрание на ООН през 1966 г. В последните два документа правото на самоопределение е дефинирано като право на всички народи свободно да определят своето политическо положение и свободно да осъществяват своето икономическо, социално и културно развитие.

За утвърждаването на правото на самоопределението като позитивна норма на международното право важна роля изиграва и **практиката на Международния съд**. В няколко свои съвещателни мнения и решения последният е имал възможността да се произнесе относно правната природа и съдържанието на принципа.¹⁸ От значение за правната природа на правото на самоопределение е и произнасянето през 1998 г. на Върховния съд на Канада по делото за отделянето на Квебек, понеже Съдът изследва въпроса дали в международното право съществува право на самоопределение, което да позволи на Квебек да се отдели едностранно от Канада.¹⁹ По този начин съдебната практика, в съчетание с посочените в по-горе международноправни инструменти и декларации, потвърждава извода за съществуването на правото на самоопределение като норма на позитивното международно право, която има обвързващо правно действие *erga omnes*.

Понеже през втората половина на XX век правото на самоопределение се използва главно като инструмент за предоставяне на самоуправление и независимост на колониалните страни и народи, то някои автори изтъкват тезата, че същото не е **приложимо в извънколониален контекст**. Възникват и множество спорове относно разграничението между **вътрешния и външния аспект на правото на самоопределение**, както и по отношение на тълкуването на понятието „народ“ като носител на правото на самоопределение. Тези въпроси са анализирани подробно в дисертацията, като са направени следните изводи:

- Правото на самоопределение е приложимо както по отношение на колониалните страни и народи, така и в извънколониален контекст.

---

¹⁸ Вж. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p. 16; *Western Sahara*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1975, p. 12; *East Timor (Portugal v. Australia)*, Judgment, I.C.J. Reports 1995, p. 90; *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, I.C.J. Report 2004, p. 136.

¹⁹ Вж. *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 SCR 217.

- Правото на самоопределение има два аспекта – вътрешен и външен. Вътрешният аспект на правото на самоопределение представлява „право на цялото население на държавата да определя собственото си политическо, икономическо и социално бъдеще и да избира представително правителство“, както и „право на определена част от населението да участва в политическия живот на държавата, да бъде представена в нейното управление и да не бъде подлагана на дискриминация.“²⁰ Външният аспект на правото на самоопределение най-често бива упражняван чрез превръщането на несамоуправляващите се територии в независими държави в процеса на деколонизацията, а в извънколониалния контекст той се упражнява чрез отделянето на определена територия от територията на съществуваща държава. От значение е фактът, че правото на самоопределение на народите обикновено се осъществява чрез вътрешното самоопределение, докато право на външно самоопределение възниква само в най-крайните случаи.²¹
- Народът е носител на правото на самоопределение. Международното право обаче не ограничава понятието „народ“ до цялото население на една държава, а приема, че то включва и група от хора, живеещи в една държава, които населяват определена територия в тази държава и споделят общи идентичност, език, религия, култура, история и традиции, които го отличават от останалата част от населението на държавата. Такъв народ е носител на правото на самоопределение и може да го упражнява на първо място чрез вътрешния му аспект, а в краен случай и чрез външния му аспект, а именно чрез отделяне.

Именно възможността за упражняването на правото на самоопределение във външния му аспект, и по-конкретно чрез отделяне, засяга **териториалната цялост** на държавите. Поради това е анализирана правната природа на принципа на ненакърнимост на териториалната цялост като е достигнат изводът, че същият представлява основна международноправна норма, но няма характер на норма *ius cogens*, т.е. императивна норма на общото международно право, отклонението от която е недопустимо.²² Разгледано е приложението на принципа *uti possidetis* при отделянето

²⁰ *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion, Separate Opinion of Judge Yusuf, ICJ Reports 2010, p. 403, at 621, para. 9.

²¹ *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 SCR 217, para. 126.

²² Вж. чл. 53 от Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г.

в колониален и в извънколониален аспект, както и съществуването на задължение за зачитане на териториалната цялост на държавите за недържавни субекти.

Въз основа на така установените теоретични постановки, в **Раздел 3.3.** е разгледана правната природа на отделянето като израз на правото на външно самоопределение. Общоприето е мнението, че съгласно международното право отделянето не е нито законно, нито незаконно, а е правно неутрален акт, чийто последици се регулират от международното право. Изключение от правилото представляват колониалните страни и народи (несамоуправляващите се територии), които притежават признато от международното право право да създадат независими държави. За целта практиката на държавите в Общото събрание на ООН създава т.нар. „правило на солената вода“ – за да бъде определена като колония за целите на Устава на ООН, една територия трябва да е отделена от метрополията си от море или океан. В такъв случай отделянето няма да накърни териториалната цялост на съответната държава, тъй като отделящата се територия притежава особен статус и не е част от територията на администриращата държава.

Не така стоят нещата обаче в случаите на отделяне в извънколониален контекст, тъй като отделянето откъсва част от суверенната територия на съответната държава и по този начин накърнява териториалната ѝ цялост. Така например, когато отделянето е едностранно извършено, т.е. без съгласието на предишния суверен, е налице презумпция в полза на териториалната цялост на съответната държава. Като единствена възможност за преодоляването на тази презумпция в международноправната доктрина е създадена теорията за „**компенсаторното отделяне**“, т.е. правото на един потиснат народ да се отдели от държавата, в която се намира като крайна мярка. В доктрината и в съдебната практика се откриват общи критерии, които следва да са налице, за да е налице право на компенсаторно отделяне и да бъде оборена съществуващата в полза на териториалната цялост на държавата презумпция. Същите могат да бъдат обобщени по следния начин:

- трябва да е налице народ, който е носител на право на самоопределение, т.е. народ с отделна идентичност от останалото население на държавата, която идентичност е основана на обща расова или етническа принадлежност, религия, език, история, култура и др.;
- този народ трябва да населява обособена част от територията на държавата и да представлява значително мнозинство от населението на тази територия;

- въпросният народ трябва да е обект на сериозни несправедливости от страна на държавата, която населява, изразяващи се
  - в лишаване от правото на вътрешно самоопределение (например чрез лишаване от възможността за смислено участие в управлението и за представителство в политическите структури на държавата или чрез силно и повсеместно изразено дискриминационно отношение) и/или
  - в сериозни и широкообхватни нарушения на основните човешки права и свободи на представителите на съответния народ;
- всички реалистични, приемливи и ефективни възможности за мирно разрешаване на конфликта, както и за гарантиране на зачитането на основните права и свободи и упражняването на правото на вътрешно самоопределение от конкретния народ, трябва да са изчерпани, т.е. отделянето да се явява единственото възможно решение.

Тъй като обаче правото на компенсаторно отделяне не е предвидено в правно обвързващ международен договор, е изследвана възможността неговото съществуване да бъде открито в международния обичай, изразяващ се преди всичко в действителната практика и *opinio iuris* на държавите.²³ Този въпрос е изследван подробно в дисертацията, като е направен извод, че не може да се открие наличието на право на компенсаторно отделяне и в международния обичай поради липсата на достатъчно еднородна и непротиворечива практика на държавите и необходимия *opinio iuris*. Ето защо, тъй като такова право не е изрично уредено и в нито една международна конвенция, при настоящото си състояние международното право не признава съществуването на позитивно право на компенсаторно отделяне. Въпреки това, в някои от допълнителните източници на международното право, като доктрината и съдебната практика, е налице консенсус по отношение на съдържанието и обхвата на едно право на компенсаторно отделяне *de lege ferenda*.

Именно с оглед на съществуването на право на компенсаторно отделяне *de lege ferenda* е изследван въпросът доколко отделянето на Косово може да бъде квалифицирано като компенсаторно. На първо място се установява, че косовските албанци представляват народ, имащ право на самоопределение и същите представляват огромното мнозинство от населението на Косово. Безспорно е налице и лишаване на косовските албанци от правото им на вътрешно самоопределение чрез фактическото

²³ *Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya v. Malta)*, Judgment, I.C.J. Reports 1985, p. 13, para. 27;

отнемане на автономията на областта в края на 80-те години на XX век, повсеместна дискриминация спрямо тях във всички сфери на политическия, обществения и икономическия живот на областта, както и сериозни и широкообхватни нарушения на човешките права от страна на полицията и армията, достигащи на места до етническо прочистване и довели до огромна бежанска вълна и хуманитарна криза в Косово в края на 90-те години на XX век. Ето защо, в разглеждания случай безспорно са налице материалноправните критерии на компенсаторното отделяне.

Далеч по-спорен е въпросът за наличието на процесуалния критерий, а именно да са изчерпани всички ефективни и реалистични възможности за мирно разрешаване на конфликта преди да се пристъпи към отделяне. Трудно може да се приеме, че в случая с Косово са били изчерпани всички възможности за разрешаване на конфликта най-вече поради недобросъвестния начин на водене на преговорите от страна на косовските албанци през 2006-2007 г. На последните е предложено изключително високо ниво на автономия в сръбската държава, което на практика предоставя квази държавен статус за Косово. По този начин те биха възстановили правото си на вътрешно самоопределение. Косовските албанци обаче отказват да приемат направеното предложение като държат на пълна независимост. И тъй като изчерпването на преговорите се дължи на крайната неотстъпчивост на техните лидери, то е трудно да се приеме, че при отделянето на Косово е налице процесуалният критерий за допустимост на компенсаторното отделяне.

Отделно от горното, проблеми създава и фактът, че независимостта е обявена през 2008 г., в една коренно променена ситуация, при която липсва опасност за нарушаване на човешките права на косовските албанци и при напълно възстановено право на вътрешно самоопределение на последните, което на свой ред поставя под въпрос съществуването на част от материалноправните критерии за допустимост на компенсаторното отделяне. Трудно е да се оправдае отделянето на Косово с отнемането на правото на самоопределение и нарушенията на човешките права на косовските албанци, когато тези нарушения не са налице в продължение на близо девет години преди отделянето. Последното може да се явява компенсация за настоящи, а не за минали жестокости.

Ето защо, дори да се приеме, че международното право признава съществуването на право на компенсаторно отделяне, то отделянето на Косово от Сърбия трудно може да бъде квалифицирано като компенсаторно такова. Този факт

обаче не прави отделянето незаконно. Същото ще е незаконно, единствено когато е съпроводено от нарушение на императивна норма на международното право от типа *ius cogens*. Пример за такава норма е забраната за заплашване със сила или употреба на сила срещу териториалната цялост или политическата независимост на държавите.

Така в **Раздел 3.5.** е потърсен отговор на въпроса дали отделянето на Косово е съпроводено от такова сериозно нарушение на международното право, което да го направи незаконно.

Най-напред са разгледани теоретичните въпроси на **забраната за заплашване със сила или употреба на сила** в отношенията между държавите като норма от типа *ius cogens*. Анализирани са и двете допустими изключения от забраната, а именно правото на индивидуална или колективна самоотбрана в случай на въоръжено нападение²⁴ и употребата на сила въз основа на санкция от страна на Съвета за сигурност на ООН в случай на констатирана заплаха срещу мира, нарушение на мира или акт на агресия.²⁵ Обърнато е внимание и на възможността въоръжената хуманитарна интервенция (въоръжена интервенция от страна на една или няколко държави срещу друга държава с цел прекратяването на сериозни нарушения на човешките права, извършвани от страна на правителството на тази държава срещу собствените ѝ граждани) също да представлява изключение от забраната за употреба на сила. Тъй като същата, когато е осъществена без санкция на Съвета за сигурност на ООН, не е предвидена като изключение в Устава на ООН, такава възможност е потърсена в международния обичай.

От направения анализ е достигнато до заключението, че не са налице нито достатъчно константна и еднородна практика на държавите, нито ясен и недвусмислен *opinio iuris*, които да обосноват безспорното съществуване на обичайно право на хуманитарна интервенция без санкция на Съвета за сигурност на ООН като изключение от забраната за употреба на сила. Да се приеме обратното би означавало международното право да се върне към времената отпреди ерата на ООН и да се позволи на държавите по собствена инициатива да действат в защита на *erga omnes* права (каквито безспорно са човешките права) чрез употребата на сила.

Въз основа на горното е анализиран въпросът доколко употребата на сила от страна на НАТО срещу СР Югославия през 1999 г. е в съответствие с международното

---

²⁴ Вж. чл. 51 от Устава на ООН.

²⁵ Вж. чл. 42-49 от Устава на ООН.

право. Тъй като хуманитарната интервенция в Косово не представлява самоотбрана в случай на въоръжено нападение и не е извършена въз основа на санкция на Съвета за сигурност на ООН е безспорно, че действията на НАТО са в нарушение на забраната на чл. 2 (4) от Устава на ООН. А при липсата на обичайноправна норма, позволяваща употребата на сила извън уредените в Устава изключения, е невъзможно да се достигне до извод, че интервенцията на НАТО е законна съгласно съвременното международно право.

На следващо място са анализирани последиците за държавността на отделили се общности, когато отделянето е съпроводено от нарушение на императивни норми на общото международно право от типа *ius cogens* и в частност на забраната за употреба на сила. Самият едностранен характер на отделянето не го прави незаконно. Международното право обаче се противопоставя остро на ефективни общности, претендиращи да бъдат държави, които са създадени в нарушение на норми на международното право от императивен характер. Ето защо една ефективна общност няма да се счита за държава за целите на международното публично право ако е създадена в нарушение на забраната за употреба на сила и държавите ще са длъжни да не признават тази общност. Всъщност релевантните ситуации са случаите, в които съответната ефективна общност е създадена вследствие на употребата на сила на една или няколко държави срещу друга държава. В този смисъл е и практиката на държавите и на Съвета за сигурност на ООН, както и практиката на Международния съд.

Спорно е обаче **доколко отделянето на Косово е осъществено вследствие на незаконна употреба на сила**, макар че по-горе вече установихме, че употребата на сила от страна на НАТО срещу СР Югославия е именно такава. Това е така, тъй като отделянето на Косово е осъществено близо девет години след интервенцията срещу СР Югославия, същото не е пряка последица от интервенцията на НАТО, а е осъществено в условията на създадената с Резолюция 1244 (1999) на Съвета за сигурност нова правна рамка (която е в съответствие с международното право) и упражняването на правото на външно самоопределение. Ето защо незаконността на употребата на сила от страна на силите на НАТО срещу СР Югославия не оказва влияние върху въпроса за законността на отделянето на Косово. Последното не е незаконно, тъй като не е осъществено в нарушение на императивни норми на общото международно право (*ius cogens*) и в частност в нарушение на забраната за употреба на сила в отношенията между държавите. Но както бе посочено по-горе, то не е осъществено и въз основа на

изрично признато право на отделяне. Възниква въпросът по какви критерии, освен обсъдените в Първа глава критерии за ефективност, следва да търсим отговор на въпроса дали отделянето на Косово е успешно и последното е държава по смисъла на международното право? Полезна насока в случая дава Върховният съд на Канада по делото за отделянето на Квебек, според когото „въпреки че не съществува право на едностранно отделяне, това не изключва възможността за неконституционна декларация за отделяне, водеща до *de facto* отделяне. Крайният успех на такова отделяне ще зависи от признаването му от страна на международната общност, която вероятно ще вземе предвид законността и легитимността на отделянето, за да определи дали да даде или да откаже признаване.“²⁶

Поради това **Четвърта глава** от дисертацията „Проблеми на признаването на Косово“ разглежда **проблема за признаването на Косово** и ефекта от получените признавания по отношение на неговия статус.

В **Раздел 4.2.** са разгледани основните теоретични въпроси относно признаването. Основен проблем при признаването е въпросът за неговия характер и спорът между конститутивната и декларативната теория – т.нар. „голям дебат“. Съгласно **конститутивната теория** актът на признаването е правопораждащият юридически факт, въз основа на който възниква международната правосубектност на новата държава и въз основа на който последната придобива права и задължения. Новите държави възникват като пълноправни субекти на международното право по волята и съгласието на вече съществуващите държави, т.е. признаването има конституиращо действие по отношение на правосубектността на новата държава. Съгласно **декларативната теория** държавата възниква като субект на международното право, т.е. като носител на права и задължения, от момента на покриването на критериите за държавност съгласно международното публично право, докато признаването единствено установява, декларира съществуването на този факт.²⁷ Като цяло и двете теории имат своите предимства и недостатъци. В съвременното международно право обаче преобладава възприемането на декларативната теория с някои съществени уговорки.

На следващо място е разгледан въпросът за **правния ефект от признаването**. На първо място когато отделянето е съпроводено със съгласието на предишния суверен

---

²⁶ *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 SCR 217, para. 155.

²⁷ Lauterpacht, H., *Recognition...*, op. cit., *supra* note 5, p. 41.

или въз основа на конституционно уредена възможност за това, признаването на новата държава има единствено декларативен ефект. По същия начин стои въпросът и с държавите, които възникват вследствие на изчезването на предишния суверен, тъй като липсва насрещна претенция по отношение на упражняването на публична власт върху съответните територия и население. При тези два случая възникването на новите държави не е спорно и с признаването им декларативно се отбелязва съществуването на новото международноправно *status quo*. Не така стоят нещата обаче когато отделянето е осъществено едностранно, без съгласието на предишния суверен. При липсата на съществуващо позитивно право на едностранно отделяне извън колониалния контекст, ако една общност се стреми да стане държава чрез едностранно отделяне, единственият начин то да бъде успешно е чрез международноправното му признаване. В такива случаи признаването може да има конститутивен ефект по отношение на държавността на отделената се общност, но този ефект би се постигнал единствено ако признаването е широкообхватно и дори универсално. Проблемът в случая обаче е как да се определи дали е преминал прага, който прави признаването достатъчно „широкообхватно“ или „универсално“? Колко и чии признавания са необходими, за да може колективното признаване да има конститутивен ефект по отношение на държавността на отделената се общност?

В края на раздела са разгледани въпросите на **колективното признаване** и **колективното непризнаване**, както и последиците от **прибързаното признаване**. Тук следва да се отбележи, че прибързаното признаване представлява международен деликт²⁸ и ангажира отговорността на признаващата държава спрямо засегнатата такава за причинени вреди, но не може да се отрази негативно по отношение на неговия ефект спрямо признаваната държава.

В **Раздел 4.3.** е разгледан ефектът от получените от Косово признавания по отношение на неговия международноправен статус. Основният извод е, че Косово е „частично“ признато. Призналите го държави (111 държави членки на ООН към март 2017 г.) са малко повече от непризналите го, но в последните години темпът на получени признавания сериозно се забавя. По-важното обаче е, че признаването на Косово не е в никакъв случай универсално. То далеч не е и широкообхватно. От друга страна, липсата на универсално признаване на Косово не означава, че същото не е държава. Непризнаването на една ефективна общност би имало правопрепятстващ

---

²⁸ Ibid, pp. 7-8.

ефект по отношение на възникването на международната правосубектност на съответната общност единствено ако това непризнаване е универсално, като най-често признаването ще се отказва поради факта, че създаването на въпросната общност е съпроводено от нарушение на императивна норма на общото международно право.

Ето защо правният ефект от признаването на Косово по отношение на международноправния му статус остава неясен. Същото ясно показва недостатъците на конститутивната теория за признаването, съгласно която Косово би било държава за призналите го 111 държави членки на ООН и не би било държава за останалите 82 държави, които не са го признали. Така признаването на Косово има декларативен ефект, но поради само „частичното“ признаване, същото не може да служи като доказателство, че отделянето на Косово е успешно и последното безспорно е държава по смисъла на международното право. Дори обратното. Именно големият брой признавания на Косово засилват неяснотата относно неговия международноправен статус. Ето защо „крайният успех на отделянето“ няма да може да се определи „от признаването му от страна на международната общност“. Тази неопределеност може да бъде преодоляна, както се е случвало в други ситуации, с приемането на отделилата се общност за член на ООН. Въпреки това, практиката показва, че никога досега една предполагаема държава не е била приемана в ООН докато е налице насрещна претенция към съответната територия от страна на предишния суверен.

Именно възможността Косово да стане член на ООН и проблемите, които стоят пред него по пътя към такова членство, е предмет на последната глава на дисертацията – **Пета глава** „Косово и международните организации“. В нея е разгледана и възможността за членство в три от големите регионални международни организации – Европейския съюз, НАТО и Съвета на Европа, и ефектът, който би имало това членство по отношение на международноправния статус на Косово.

В **Раздел 5.2.** са разгледани материалноправните и процедурните изисквания за присъединяване към ООН. За да бъде приет за **член на ООН**, кандидатът трябва да отговаря на следните пет кумулативно предвидени условия: (1) да е държава; (2) която е миролюбива; (3) да поеме съдържашите се в Устава задължения; (4) да може да изпълнява тези задължения и (5) да желае да ги изпълнява.²⁹ Това са материалноправните критерии, които кандидатът за член следва да покрие, за да може да се присъедини към ООН и които са единствените условия, които могат да бъдат

---

²⁹ Вж. чл. 4 (1) от Устава на ООН.

поставяни пред кандидата за член. Като цяло и с оглед на анализа в предишните глави на дисертацията, Косово не би трябвало да има проблем да покрие тези критерии. Проблемът се корени в **процедурата за избор на нов член** – приемането на нова държава става с решение на Общото събрание по препоръка на Съвета за сигурност.³⁰ Ето защо, за да може Общото събрание да вземе решение за приемане на нов член на ООН, е необходима положителна препоръка в този смисъл от страна на Съвета за сигурност. Последната пък се взема при спазване на процедурата на чл. 27 (3) от Устава, която предвижда възможността за **налагане на вето** от страна на някоя от държавите постоянни членки на Съвета за сигурност.³¹ Накратко, приемането на нови държави членки на ООН става по решение на Общото събрание, взето с мнозинство от 2/3 от присъстващите и гласуващи членове, по препоръка на Съвета за сигурност, като последната трябва да се взема при спазване на принципа на единодушието на постоянните държави членки.

Именно така уредената процедура за приемане на нови членове може да се окаже непреодолимо препятствие пред Косово по пътя му към членство в ООН като се има предвид противопоставянето от страна на Русия и Китай на косовската независимост. Ето защо ако Косово реши да подаде молба за членство в ООН, то е много вероятно Съветът за сигурност да не може да отправи препоръка към Общото събрание поради вето от страна на Русия и/или Китай.

Въпреки това членството в ООН е от огромно значение за окончателното разрешаване на проблема за международноправния статус на Косово. Тъй като пълноправни членове на ООН могат да бъдат само държави по смисъла на международното право, присъединяването на Косово ще има за ефект поставяне извън съмнение на държавността на Косово и ще направи безсмислено продължаването на дебатите относно международноправния му статус.

Пред подобни проблеми би се сблъскало Косово и при евентуална **кандидатура за членство в Европейския съюз и НАТО**. Доколкото и двете организации предвиждат решенията за приемане на нов член да се взимат с единодушие от всички държави членки, фактът, че Косово не е признато от 5 от държавите членки на Европейския съюз³² и от 4 от държавите членки на НАТО³³, прави възможността за

---

³⁰ Вж. чл. 4 (2) от Устава на ООН.

³¹ Великобритания, Китай, Русия, САЩ и Франция.

³² Гърция, Испания, Кипър, Румъния и Словакия.

³³ Гърция, Испания, Румъния и Словакия.

налагане на вето на започването на присъединителната процедура от някоя от тези държави много вероятно.

Като цяло най-оптимистични са изгледите Косово да се присъедини към **Съвета на Европа**, където е налице изискване новите членове да се приемат с мнозинство от 2/3 от всички представители на държавите членки (като всяка държава притежава по един глас). Като се има предвид, че към настоящия момент 34 от 47-те държави членки на Съвета на Европа са признали косовската независимост³⁴, изискуемото мнозинство е налице. И макар, че съществуват сериозни съмнения относно готовността на Косово да спазва предвидените в чл. 3 от Устава на Съвета на Европа принципи, формално пред Прищина няма други пречки за успешното присъединяване към Съвета на Европа.

Понеже и трите обсъдени регионални международни организации (Европейския съюз, НАТО и Съвета на Европа) изискват техните членове да са държави, то последиците за статуса на Косово от присъединяване към която и да е от трите организации биха били идентични с тези от присъединяването към ООН – окончателно ще се сложи точка на спора относно международноправния статус на Косово и същото ще се счита за държава по смисъла на международното публично право с всички произтичащи от това правни последици, включително и спрямо държавите, които не са признали Косово.

В Заключението на дисертацията са обобщени изводите, до които е достигнато въз основа на анализирания материя. Като цяло изводите, които могат да се направят от изследването са, че девет години след обявяването на независимостта на Косово неговият международноправен статус продължава да е неясен. Въпреки това може да се приеме с голяма доза на увереност, че към началото на 2017 г. признаците, че Косово е държава са много повече, отколкото през първите месеци след обявяването на независимостта. Косово покрива традиционните критерий за държавност, основани на принципа на ефективността, декларацията за независимост и осъщественото отделяне са в съответствие с международното право в смисъл, че не са осъществени в нарушение на императивни норми на общото международното право, Косово е признато от 111 държави членки на ООН, което прави невъзможно прилагането на последиците от колективното непризнаване на една ефективна общност, а именно невъзможността същата да се превърне в субект на международното право. Косово все по-уверено и

---

³⁴ Държавите членки на Съвета на Европа, които към момента на написването на настоящия труд не са признали Косово, са следните 13 държави: Азербайджан, Армения, Босна и Херцеговина, Грузия, Гърция, Испания, Кипър, Молдова, Румъния, Русия, Словакия, Сърбия и Украйна.

пълноценно участва в международните отношения, като дори държавите, които не признават Косово, включително и Сърбия, се съобразяват с правата и задълженията, които същото има съгласно международното право.

Разбира се все още има какво да се желае, за **утвърждаването на международноправния статус на Косово** и за установяване като безспорно на обстоятелството, че Косово е държава. На първо място този резултат би се постигнал **ако Белград признае отделянето** и установи официални дипломатически отношения с Прищина. Алтернативно, липсата на съгласие на Сърбия може да бъде преодоляна в случай, че Косово **получи универсално или почти универсално признаване**. На последно място, дори и при липса на признаване от страна на Сърбия и на универсално признаване от останалите държави, статусът на Косово като държава ще е безспорен **ако то успее да стане член на ООН** или на някоя от големите регионални международни организации. До постигането на някоя от тези три цели обаче международноправният статус на Косово ще бъде обект на спорове и ще поддържа несигурността по отношение на правата и задълженията, които Косово има съгласно международното право и които непризналите го държави имат спрямо него. Продължителното съществуване на подобна ситуация е крайно нежелателно и ще е от голяма полза за международните отношения и сигурността в региона ако същата бъде преодоляна възможно най-скоро.

ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Дисертацията представлява опит за цялостно изследване на проблемите на международноправния статус на Косово. Отделни въпроси на този статус са изследвани в българската международноправна доктрина, но за пръв път е направен опит за структуриран цялостен анализ на отделните аспекти на проблема, като последните са подредени в логическа последователност.

2. Принос в българската международноправна доктрина представлява анализът на характера и съдържанието на традиционните критерии за държавност, основани на принципа на ефективността, както и конкретното им приложение към случая с Косово с цел установяване дали последното покрива тези критерии.

3. С оригиналност и новост се отличава опитът да се установи съществуването в международния обичай на право на компенсаторно отделяне и определянето на отделните критерии за допустимост на същото. Съществен принос е и

4. За изцяло нов момент считам и анализът на проблемите и перспективите пред членството на Косово в ООН и някои от големите регионални международни организации, както и изследването на последиците за статуса на Косово от едно такова членство.

5. В дисертационният труд е приложен интердисциплинарен научно-изследователски подход, чрез който се изследва един актуален и противоречив по своята същност проблем.

6. Достигнатите в дисертационния труд изводи представляват полезна отправна точка при по-нататъшното изучаване на проблемите на международноправния статус на Косово. Същите могат да бъдат използвани за нуждите на сравнителноправен анализ на отделянето на Косово с други на пръв поглед подобни ситуации.

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Мемцов, С. Косово и международните организации: проблеми и перспективи. Сборник с научни трудове на Института за държавата и правото при БАН. Том XIII. София, 2015.
2. Мемцов, С. Правото на самоопределение на народите в практиката на Международния съд на ООН. Сборник от Международна конференция „ООН: исторически традиции и съвременно право“. Благоевград, 2015.
3. Мемцов, С. Косово и Европейската конвенция за правата на човека: налице ли е правен вакуум по отношение на защитата на гарантираните от Конвенцията права на територията на Косово? Сборник с доклади от семинар, организиран по случай 137 години от приемането на Търновската конституция „България и Балканите в условията на динамична международна среда“ – предстои отпечатване на сборника с ISBN 978-619-202-207-5.